

**2001 FİNANSAL KRİZİNİN İŞLETMELERİN ÇALIŞMA
SERMAYELERİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ**
**(AFYONKARAHİSAR'DAKİ MERMER VE GIDA
İŞLETMELERİ ÜZERİNE BİR UYGULAMA)**

Yrd.Doç.Dr.Mehmet ERKAN*
Yrd.Doç.Dr.İsmail CAN**
Hüseyin EKER***

ÖZET

Bu çalışma; Kasım 2000 ve Şubat 2001 finansal krizinin, Afyonkarahisar'da lokomotif sektörler olan mermer ve gıda sektörlerinde faaliyet gösteren KOBİ niteliğindeki işletmelerin çalışma sermayeleri üzerindeki etkilerinin ölçülmesi amacıyla yapılmıştır. Yapılan finansal ve istatistiksel analizler sonucunda, gıda sektörüne ait işletmelerin satışlarının büyük bir çoğunluğunun yurtiçine yapılması ve ihracat olanaklarının sınırlı olması nedeniyle, ithal girdi kullanım oranı daha az ve ihracat olanakları daha fazla olan mermer sektörüne ait işletmelere oranla finansal krizden daha fazla olumsuz etkilendiği tespit edilmiştir.

ABSTRACT

This study aims to measure the effects of the financial crises in November 2000 and February 2001 on the working capitals of the SMES, which operate in the marble and food industries in Afyonkarahisar, Turkey. The statistical and financial analyses show that the businesses in the food industry are affected negatively by the financial crises more than those in the marble industry due to the facts that the food industry sells more of its products in Turkey and it has limited exporting capacity when compared with the marble industry in which the usage of input imported is low and the exporting capacity is high.

* Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F., İşletme Bölümü.

** Afyon Kocatepe Üniversitesi, Uşak İ.İ.B.F., İşletme Bölümü.

*** Afyonkarahisar Ticaret ve Sanayi Odası.

I. GİRİŞ

Finansal istikrarsızlık son on yılda dünya ekonomisinin en belirgin özelliği haline gelmiştir. Kısa aralıklarla ortaya çıkan ve birbirlerini izleyen krizler, özellikle gelişmekte olan ülkelerin reel ekonomileri üzerinde kalıcı etkiler bırakmaktadır.¹ Kriz ortamına giden yolda en somut göstergeler; dış ticaret açıklarının artması, bankaların açık pozisyonlarını kapama telaşına kapılmaları, sıcak paranın kaçma eğilimine girmesi, faiz oranlarında artış ve bütün bu gelişmelere bağlı olarak giderek artan devalüasyon beklentisidir.²

Süreç tamamlanıp, kriz patlak verdikten sonra ortaya çıkan genel ekonomik sonuçları ise aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür.³

- Yüksek faiz oranları,
- Döviz kurlarında artış,
- Piyasalarda likidite darlığı,
- Toplam talepte daralma,
- Geleceğe yönelik belirsizlik.

Faiz oranları ve döviz kurlarının aşırı yükselme eğilimine girdiği finansal kriz dönemlerinde, doğal olarak en kıymetli unsur likidite olmaktadır. Bir yandan yabancı fonların dövize geçip yurt dışına çıkma telaşı, diğer yandan bankaların açık pozisyonlarını kapatma çabası, piyasalarda olağan dönemlerin çok üzerinde bir likidite ihtiyacı doğurmaktadır.⁴

Finansal krizlerin önemli özelliklerinden birisi de, insanların reel ya da finansal varlıklardan panik içerisinde nakite geçme çabası

¹ S. Sharma, "The Challenge of Predicting Economic Crisis", *Finance & Development*, Vol:36, June 1999, s.42.

² Özer Ertuna, "Türkiye'nin Yaşadığı Krizler ve Çözüm Arayışları", *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, Temmuz 2001, s.10.

³ E.P. Davis, *Debt, Financial Fragility and Systemic Risk*, 2.b., Oxford University Press, 1997, s.128-130.

⁴ Sharma, a.g.e., s.42.

içerisinde olmalarıdır. Bankaların ve diğer finansal kuruluşların güvenilirliğinin sorgulandığı bir ortamda, insanlar varlıklarının ellerinde bulunmasını tercih etmektedirler. Zararına yapılan reel yada finansal varlık satışları ve banka mevduat hesaplarındaki azalma, piyasalardaki likidite sorununu giderek ödeyebilirlik sorununa dönüştürmektedir. Bu durum bir ekonomik resesyona yada depresyona ortaya çıkmasına katkıda bulunmaktadır.⁵ İleriye yönelik faiz oranları ve döviz kurları başta olmak üzere hiçbir verinin sağlıklı bir şekilde tahmin edilemediği bir ortamda, işletmeler orta ve uzun vadeli planlar yapmakta zorlanmakta, ülke insanlarında ve işletmelerinde mümkün olduğunca likit kalma güdüsü oluşmaktadır.

II. FİNANSAL KRİZLERİN İŞLETMELER ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Nedenleri ve ortaya çıkış şekilleri farklı olsa da, özünde finansal krizlerin pek çoğu, sonuçta işletmeleri iflasa kadar götürebilen likidite krizleridir.⁶ Finansal kriz dönemlerinde piyasaların rasyonel işleyiş düzeni ve buna bağlı olarak da işletmelerin normal faaliyet akışı bozulmaktadır. Finansal krizlerin doğurduğu sonuçlar ve bu sonuçların işletme faaliyetleri üzerindeki etkileri aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

- Kredi maliyetlerinde aşırı artış,
- Kredi elde etme olanaklarında azalış,
- Üretim maliyetlerinde artış,
- Satış hacimlerinde azalış,
- Alacakların zamanında tahsilatında aksama,
- Borçların zamanında ödenmesinde zorlanma,
- Finansal performansta (kârlılık oranlarında) düşüş.

⁵ Ali İhsan Karacan, *Bankacılık ve Kriz*, 3.b., Creative Yayıncılık, 2000.s.59.

⁶ John R. S. Chong ve Donalt R. Eserray, "Finansal Krizin Tahmin Edilmesi ve Üstesinden Gelinmesi". Çev. Famil Şamiloğlu – Kartal Demirgüneş, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, Temmuz 2002, s.121.

Yüksek faiz oranları, döviz kurlarındaki aşırı artış ve piyasalardaki likidite darlığı, bir taraftan işletmelerin finansal giderlerini ve buna bağlı olarak kısa vadeli borç yükünü artırır. Aynı zamanda işletmelerin faaliyet kolları ve üretimde ithal girdi kullanım oranlarına bağlı olarak, üretim maliyetlerini yükseltmektedir. Diğer faktörlerin bir sonucu olarak da toplam talepte oluşan daralma, işletmelerin satış hacimlerinde önemli ölçüde azalmalara yol açmaktadır.

Finansal kriz dönemlerinde reel gelirlerin düşmesi ve geleceğe yönelik belirsizliğin hakim olduğu ortamın doğal bir sonucu olarak, insanların tüketim eğilimlerinde ciddi ölçüde azalma meydana gelmektedir. Genel olarak, tüketim eğilimindeki azalma insanların ihtiyaç duydukları malların zorunluluk derecesine göre değişmektedir. Dolayısıyla, işletmelerin finansal krizlerden etkilenme derecesi, içerisinde faaliyet göstermekte oldukları sektörün özelliklerine ve işletmelerin büyüklüğüne göre de değişmektedir.

Finansal kriz dönemlerinde, işletmelerin çalışma sermayesi yeterlilik düzeyi oranları ve buna bağlı olarak kârlılık oranları azalmaktadır. Bütün bunlara ilaveten, piyasalarda oluşan belirsizlik ve güvensizlik ortamı, işletmelerin faaliyet ve çalışma sermayesi unsurlarının devir hızı oranları üzerinde olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Başka bir ifade ile, finansal krizlerin doğurduğu sonuçlar, çalışma sermayesi unsurlarının etkin bir şekilde yönetilmesini engellemektedir.

III. FİNANSAL KRİZLERİN İŞLETMELERİNİN ÇALIŞMA SERMAYELERİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Çalışma sermayesi ve çalışma sermayesi tutarındaki değişimler, işletme yöneticileri, işletmeye kredi veren finans kurumları ve işletme ile ilgili olan değişik çevreler açısından büyük bir önem taşımaktadır. Çalışma sermayesi tutarının yetersiz olması veya ekonomik bir şekilde kullanılmaması, işletmelerin başarılı olamamalarının temel nedenlerinden birisidir. İş hayatında geleceği parlak olabilecek bir çok

işletme, çalışma sermayesi yetersizliği nedeniyle zor duruma düşmüş, tasfiye olunmuşlardır.⁷

İşletmelerin faaliyetlerini aksatmadan sürdürebilmeleri için gerekli olan optimum bir çalışma sermayesi ihtiyacı mevcuttur. “*Optimum çalışma sermayesi ihtiyacı*” kavramı, işletme amaçlarını maksimum bir düzeyde realize edebilmek için, ihtiyaç duyulan çalışma sermayesi miktarını ifade etmektedir.⁸

Çalışma sermayesi miktarının istenilen düzeyden daha az olması, faaliyetlerin aksamasına ve işletmelerin yükümlüklerini yerine getirememesine yol açmaktadır. Daha fazla olması ise, işletme kaynaklarının etkin kullanılmadığını göstermektedir. Ekonominin normal seyir izlediği dönemlerde likidite ile kârlılık arasında ters yönlü bir ilişki mevcuttur.⁹ Likit varlıkların toplam varlıklar içindeki payı arttıkça, işletmelerin sağlayacağı kârlar azalmaktadır. Likidite derecesi yükselen işletmelerin riskliliği azalmakta, kârlılığı ise düşmektedir. Çalışma sermayesinin oluşumu, işletmelerin likidite derecesini, riskliliğini ve sonuçta da kârlılığını etkilemektedir.

Oysa, finansal kriz dönemlerinin doğurduğu olumsuz sonuçlar, yukarıda açıklanan likidite, risk ve kârlılık ilişkisi üzerinde önemli ölçüde değişiklik göstermektedir. Likiditenin en kıymetli unsur haline geldiği finansal kriz dönemlerinde, likidite ile kârlılık arasında doğrusal bir ilişki gözlenmektedir.¹⁰ Başka bir ifade ile, toplam varlıklar içerisinde likit varlıkların payı arttıkça, risklilik azalmakta, kârlılık ise artmaktadır.

Diğer taraftan, finansal kriz dönemlerinde piyasaların rasyonel işleyiş düzeni ve buna bağlı olarak da işletmelerin normal faaliyet akışı bozulmaktadır. Finansal krizlerin doğurduğu sonuçlar ve bu

⁷ Öztin Akgüç, *Mali Tabloların Analizi*, Genişletilmiş 9.b., İ.Ü. Muhasebe Enstitüsü Yayını No:64, İstanbul: 1995, s.255.

⁸ Frderick C. Scherr, *Modern Working Capital Management*, Printice-Hall, New Jersey: 1989, s.441.

⁹ James Van Horne, *Financial Management and Policy*, 10.b., Prentice Hall, Englewood Cliffs, New Jersey: 1995, s.359-360.

¹⁰ İsmail Can, *Finansal Kriz Dönemlerinde Çalışma Sermayesi Yönetiminin İşletmelerin Finansal Performansları Üzerindeki Etkileri “İMKB’de İşlem Gören Şirketler Örneği”*, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kırıkkale: 2003, s.91.

sonuçların işletme faaliyetleri üzerindeki etkileri daha ziyade işletmelerin çalışma sermayesi unsurları üzerinde yoğunlaşan bir nitelik göstermektedir.

IV. AFYONKARAHİSAR'DAKİ MERMER VE GIDA İŞLETMELERİ ÜZERİNE BİR UYGULAMA

A) ARAŞTIRMANIN AMACI VE KAPSAMI

Türkiye'de son on yıl içerisinde iki büyük finansal kriz yaşanmış, doğal olarak bu krizlerin etkileri işletmelerin bilanço ve gelir tablolarına da yansımıştır. 1994 krizinin olumsuz sonuçları aynı yılın bilanço ve gelir tabloları üzerinde etkisini hissettirmiş ve bu olumsuz etki ilerleyen yıllarda kademeli olarak azalarak devam etmiştir. 1998 yılına kadar devam eden bilanço ve gelir tablolarındaki iyileşme süreci, 1999 yılında yaşanan deprem felaketi ile kısmen sektörel de olsa sekteye uğramıştır. Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinin olumsuz sonuçları ise, tam olarak işletmelerin 2001 yılı bilanço ve gelir tablolarına yansımıştır.

Bu çalışma; Kasım 2000 ve Şubat 2001 finansal krizinin, Afyonkarahisar'da lokomotif sektörler olan mermer ve gıda sektörlerinde faaliyet gösteren KOBİ¹¹ niteliğindeki işletmelerin çalışma sermayeleri üzerindeki etkilerinin ölçülmesi amacıyla yapılmıştır.

Belirlenen bu amaca yönelik olarak Afyonkarahisar'da mermer ve gıda sektörlerinde faaliyet gösteren işletmeler arasından, gelir vergisi veya kurumlar vergisi mükellefi, imalat yapan ve halen faaliyetine devam eden KOBİ niteliğindeki işletmeler arasından örneklem metoduyla belirlenip, 13 adet mermer ve 15 adet gıda

¹¹ Türkiye'de yeni teşvik mevzuatı ile küçük ve orta ölçekli işletmeler, Avrupa Birliği ölçütlerine paralel olarak yeniden tanımlanmıştır. Buna göre, imalat ve tarım sanayisinde faaliyet gösteren, defter kayıtlarında arsa ve bina hariç makine araç, gereç ve demirbaş toplamının net tutarı 400 milyar lirayı aşmayan, 1-250 arasında işçi çalıştıran işletmeler KOBİ olarak kabul edilmektedir. Bu işletmelerden 1 ile 9 arasında işçi çalıştıran işletmeler mikro ölçekli, 10 ile 49 arasında işçi çalıştıran işletmeler küçük ölçekli, 50 ile 250 arasında işçi çalıştıran işletmeler ise orta ölçekli işletmeler olarak tanımlanmaktadır. Bkz. İSO, *Ekonomik Durum Tespiti Anket Çalışmaları Sonuçları*, Mayıs 2000, s.3.

işletmesinin 1997-2002 yıllarına ait bilanço ve gelir tabloları tasnif edilmiş ve çalışma sermayelerinin finansal krizlerden etkilenme dereceleri araştırılmıştır.

Öncelikle araştırma kapsamına alınan 13 adet mermer ve 15 adet gıda işletmesinin dolar bazında konsolide bilanço ve gelir tabloları düzenlenmiş olup bu tablolar EK 1 – EK 4’de sunulmuştur.¹² Daha sonra mermer ve gıda işletmelerinin brüt ve net çalışma sermayesi büyüklükleri bakımından farklı olup olmadığı istatistiksel yöntemlerle açıklanmış ve kriz öncesi, kriz dönemi ile kriz sonrası çalışma sermayeleri bakımından iki farklı sektöre ait işletmelerin krizden etkilenme derecelerinin istatistiksel analizi yapılmıştır.

B) ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Araştırma kapsamına alınan mermer ve gıda işletmelerinin 1997-2002 yılları arasındaki brüt ve net çalışma sermayesi tutarları ve % değişimleri Tablo 2’deki gibidir.

Tablo 1. 1997- 2002 Yılları Arasındaki Mermer ve Gıda Sektörlerinin Brüt ve Net Çalışma Sermayeleri Değişimleri (USD)

Yıllar	Dönen Varlıklar (Brüt Çalışma Sermayesi)		Kısa Vadeli Borçlar		Net Çalışma Sermayesi	
	Mermer İşletmeleri	Gıda İşletmeleri	Mermer İşletmeleri	Gıda İşletmeleri	Mermer İşletmeleri	Gıda İşletmeleri
1997	3.148.673	10.250.823	3.099.581	8.414.325	49.092	1.836.498
1998	4.517.692	8.359.158	4.003.509	7.151.173	514.183	1.207.985
Değişim	% 43,48	% - 18,45	% 29,16	% - 15,01	% 947,38	% - 34,22
1999	3.905.738	11.410.271	3.376.915	9.583.574	528.824	1.826.697
Değişim	% -13,55	% 36,50	% - 15,65	% 34,01	% 2,85	% 51,21
2000	5.825.324	11.932.032	4.311.185	10.979.771	1.514.139	952.261
Değişim	% 49,14	% 4,57	% 27,66	% 14,57	% 186,32	% - 47,87
2001	4.056.179	7.515.413	2.844.330	7.397.216	1.211.849	118.197
Değişim	% - 30,37	% - 37,01	% - 34,02	% - 32,63	% - 19,96	% - 87,59
2002	5.726.217	6.727.961	5.204.941	4.928.520	521.276	1.799.441
Değişim	% 41,17	% - 10,48	% 82,99	% - 33,37	% - 132	% 1422,41

¹² Yıllar itibarı ile finansal tablo rakamları üzerinde sağlıklı bir karşılaştırmanın yapılabilmesi için her yılın bilanço ve gelir tablosu verileri, o yılın 31 Aralık itibarıyla dolar kuru üzerinden düzenlenmiştir.

Tablo 1 incelendiğinde görülmektedir ki, araştırma kapsamına alınan işletmelerinin brüt ve net çalışma sermayelerinin yıllar itibariyle değişiminden, ele alınan dönem boyunca döviz kurlarındaki aşırı oynaklık nedeniyle anlamlı bir sonuç çıkarmak mümkün olmamaktadır. Bu nedenle araştırma kapsamına alınan işletmelerin brüt ve net çalışma sermayesi logaritmik dönüşüm uygulanmış verileri baz alınarak, iki sektör arasında çalışma sermayesi verileri arasında anlamlı bir farkın bulunup bulunmadığını analiz edebilmek için, her iki sektörün verilerine t testi analizi uygulanmıştır. Uygulanan t testi sonuçları, Tablo 2'deki gibidir.

Tablo 2. Mermer ve Gıda Sektörlerinin Brüt ve Net Çalışma Sermayeleri İle İlgili Genel İstatistiksel Değerler

Sektörler		L. Brüt Çalışma Sermayesi	L.Net Çalışma Sermayesi
Mermer (n=78)	Ortalama	11,8169	10,9864
	Standart Sapma	1,56	1,82
Gıda (n=90)	Ortalama	11,9209	10,8704
	Standart Sapma	1,58	1,70
p (t test sonucu)		0,671	0,739

Tablo 2'deki değerler incelendiğinde, gıda ve mermer sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin brüt ve net çalışma sermayeleri bakımından büyük farklılıklar göstermediği görülmektedir. Kullanılan t testi sonucunda $p > 0,05$ olması, iki farklı sektöre ait işletmelerin brüt ve net çalışma sermayeleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmadığını göstermektedir.

Mermer ve gıda sektörlerinden örneklem alınan işletmelerin, brüt ve net çalışma sermayeleri kriz öncesi, kriz dönemi ve kriz sonrası değerlerinin istatistiksel analiz sonuçları Tablo 3'deki gibidir.

Tablo 3. Dönemlere Göre Sektörlerin Brüt ve Net Çalışma Sermayelerinin Karşılaştırılması

DÖNEM	SEKTÖR	L. BÇS Ort. ± Std.Sap.	L. NÇS Ort. ± Std.Sap.	BÇS p	NÇS p
Kriz Öncesi Dönem	Mermer (n=78)	11,7686 ± 1,63	11,0581 ± 1,84	0,813	0,884
	Gıda (n=90)	11,9972 ± 1,58	11,0119 ± 1,69		
Kriz Dönemi	Mermer (n=78)	11,7923 ± 1,36	11,3514 ± 1,41	0,945	0,09
	Gıda (n=90)	11,7653 ± 1,56	10,1488 ± 1,64		
Kriz Sonrası Dönem	Mermer (n=78)	12,0308 ± 1,56	10,3792 ± 2,16	0,662	0,409
	Gıda (n=90)	11,7714 ± 1,69	11,0786 ± 1,76		

Tablo 3’den çıkan sonuçların yorumları ise şöyledir. Kriz öncesi dönemde net çalışma sermayesi p değerinin 0,884 olduğu görülmektedir. Ancak kriz döneminde bu p değeri 0,09’a düşmüştür. p değerinin “0” a yaklaşmasından dolayı, sektörler arasında net çalışma sermayesi bakımından farklılaşma belirginleşmektedir. Ancak, hangi sektörün net çalışma sermayesi bakımından daha kötüye gittiğini görebilmek için, gıda ve mermer sektörlerinin net çalışma sermayesi ortalama ve standart sapma değerlerini incelemek gerekmektedir. Mermer sektörünün kriz öncesi net çalışma sermayesi ortalama değeri 11,0581 ve standart sapması 1,84 iken; kriz döneminde ortalama 11,3514 ve standart sapma ise 1,41 olarak gerçekleşmiştir. Yani mermer sektöründe, iki dönem için farklılaşma olmasına rağmen, çok belirgin değildir. Ancak, gıda sektörünün kriz öncesi net çalışma sermayesi ortalaması 11,0119 ve standart sapması 1,69 iken; kriz döneminde ortalaması 10,1488’e, standart Sapması ise 1,64’e düşmüştür. Gıda sektöründe farklılaşma daha büyük ve belirgindir. Bu nedenle, gıda sektörünün mermer sektörüne oranla, net çalışma sermayesi bakımından kriz döneminden daha olumsuz etkilendiği görülmektedir.

Kriz sonrası dönemde ise, özellikle gıda sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin net çalışma sermayelerinin daha olumlu bir seyir izlediği ve krizin etkilerinin nispeten iyileştiği görülmektedir. Çünkü,

kriz döneminde gıda sektörünün net çalışma sermayesi ortalaması 10,1488 iken, kriz sonrası dönemde 11,0786'ya çıkmıştır. Mermer sektörünün net çalışma sermayesi ortalaması kriz döneminde 11,3514 iken, kriz sonrası dönemde 10,3792'ye düştüğü görülmektedir. Kriz döneminde yaşanan, hızlı devalüasyon nedeniyle, özellikle mermer sektörünün net çalışma sermayesi ortalamasını geçici bir dönem için yükseltmiş ve kriz sonrası dönemde mermer sektörünün net çalışma sermayesi ortalamasının üç dönem içerisinde en düşük değer olan 10,3792 olarak gerçekleşmesine neden olmuştur. Ayrıca, kriz sonrası mermer sektörü net çalışma sermayesi standart sapmasının 2,16 olarak gerçekleştiği görülmektedir. Bu sapmanın nedeni ise, kriz sonrası dönemde mermer işletmeleri arasında, özellikle ihracat imkânlarını devam ettirebilen işletmelerin olmasıdır.

V. SONUÇ

Ekonomik krizler neticesinde küçülen ülke ekonomisine paralel olarak, özellikle küçük ve orta ölçekli işletmeler de faaliyetlerini daraltmak zorunda kalmaktadır. Aslında, ülkemizde reel sektörün %98'ini küçük ve orta ölçekli işletmelerden oluşturması ve bu işletmelerin krizlerde ticari faaliyetlerini azaltması veya durdurması ülke ekonomisinin daralmasına neden olmaktadır. Özellikle, 2001 yılında Türkiye'nin GSMH'nin %13 oranında gerilemesi, KOBİ'lerin yaşanan ekonomik krizden ne derece büyük bir şiddette etkilendiğinin açık bir göstergesidir.

Kriz dönemlerinde para piyasalarından temin edilebilecek fonların maliyetinin yüksek olması, KOBİ'lerin rekabet gücünü zayıflatmakta, dolayısıyla faaliyetlerini yavaşlatmasına veya durdurmasına neden olmaktadır.

Kriz dönemlerinde tüketicilerin ihtiyaç duydukları malların önceliğine göre bütçelerinden ayırdıkları payları değişmektedir. Tüketiciler, kriz dönemlerinde yaşanan gelecek kaygısı nedeniyle tasarrufa yönelmektedir. 2001 yılında yaşanan ekonomik krizde olduğu gibi, kriz sonrasında yaşanan devalüasyon nedeniyle zaten tüketicilerin satın alma güçleri düşmektedir. Bu nedenle tüketiciler

temel ihtiyaç malları haricinde, tüketim yapmamaya özen göstermektedir. O kadar ki, gıda sektörü içerisinde dahi, farklı mallar üreten işletmeler bu seçimden farklı oranlarda etkilenmektedir. Örneğin, çalışmada incelenen mermer ve gıda sektörünün de krizden etkilendiği fakat farklı oranlarda etkilendiği görülmektedir.

Krizlerde daralan iç piyasa ve devalüasyon nedeniyle dövizin TL karşısında değer kazanması, işletmeleri ihracata yöneltmektedir. Özellikle bu dönemlerde ürünlerinin ihracatını gerçekleştirebilen işletmeler, kriz dönemini daha az hasarlı hatta kârlı atlatabilmektedirler.

Ekonomik krizlerin en önemli etkisi, işletmelerin faaliyetini sürdürmekte kullandığı çalışma sermayeleri üzerinde görülmektedir. Kriz dönemlerinde, işletmelerin nakit dönüşüm çevrim süresi uzamakta ve likiditesi azalmaktadır. Ekonomik kriz dönemlerinde işletmeler gelecek kaygısı nedeniyle satın almalarını ve imalatlarını azaltmakta, istihdamlarını düşürmekte veya belirli bir süre için faaliyetlerini askıya almak yoluna gitmektedirler.

İşletmelerin içerisinde bulunduğu nakit darboğazı, satın alış ve satış politikalarına da büyük bir etki etmektedir. Satışlarda yaşanan düşüşe rağmen, çoğu zaman ticari alacaklarındaki artışın sebebi, tahsil edilemeyen şüpheli alacaklarından veya vadesi uzatılan alacaklarından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle işletmeler, mümkün olduğu kadar peşin satışı artırıcı politikalar izleyerek, krizlerde büyük riski olan kısa vadeli alacaklarının miktarını azaltmaya çalışmaktadır. Ticari borçlanma politikaları ise, işletmelerin faaliyette bulunduğu sektöre göre veya işletmenin mali gücüne göre değişse de, olabildiğince uzun vadeli satın alma yoluna başvurmaktadırlar. Ayrıca bu dönemde, küçük ölçekli işletmelerin ticari borçları azalmaktadır. Krizlerde, satın alma faaliyetlerini en az durduran işletmeler ise büyük ölçekli işletmeler olmaktadır. Böylece bu işletmelerin ticari borçları artmaktadır. Ayrıca, bu işletmeler piyasadaki güçlü konumları nedeniyle, ticari borçlarını etkileyen tüm ödemelerini önemli oranda erteleyebilmektedir. Bu nedenle, işletmelerin mali yapılarının güçlü olması, bu işletmeler için kriz dönemlerinin fırsatlar sağlanabilecek bir dönem olmasına yol açmaktadır.

Çalışma sermayesinin önemli unsurlarından biri olan, stok kalemi de krizden etkilenmektedir. Kriz dönemlerinde, stokların paraya dönüşüm süresinin artması nedeniyle işletmeler, stoğa mal üretimlerini durdurarak, ellerindeki stoklarını eritip, sipariş üzerine imalata yönelmektedir. Böylece, işletmeler stok için üretecekleri malların, girdi maliyetlerinden tasarruf etmektedir. Kriz nedeniyle, talep daralmasının sonucunda işletmeler stok bulundurma maliyetlerinden kaçınmaktadır.

Kısa vadeli yabancı kaynaklara en fazla ihtiyacı olan işletmeler, aynı zamanda en fazla çalışma sermayesi ihtiyacı duyan işletmeler olmaktadır. İşletmeler, kriz dönemlerinde faaliyetlerini yavaşlatarak, çalışma sermayesi ihtiyaçlarını da azaltmaya çalışmaktadır. Ancak, çalışma sermayelerinin yetersiz kalması durumunda da, işletmeler fon yetersizliklerini ortadan kaldırmak için kısa vadeli yabancı kaynaklara yönelmektedir. Kriz döneminde yaşanan ekonomik belirsizlikler ve riskler nedeniyle, fon sağlayıcıları kredi faiz oranlarını artırmakta ve hatta mevcut kredilerinin dahi faiz oranlarını artırmaktadır. Ayrıca, bu dönemlerde kullandıkları kredilerin geri ödeme zamanı gelmeden önce, geri ödenmesini isteyebilmektedir. Bu durum, işletmeleri ağır bir kısa vadeli borçlanma maliyetine katlanmak durumunda bırakmaktadır. Bu nedenle, çalışma sermayelerinin yetersiz olması durumu hariç, işletmeler kriz dönemlerinde yeni kısa vadeli yabancı kaynak kullanmaktan uzak durmaktadırlar.

Afyonkarahisar'da faaliyet gösteren gıda ve mermer işletmelerinin çalışma sermayelerinin finansal krizlerden etkilenme dereceleri analiz edildiği çalışmamızda, şu sonuçlara ulaşılmıştır:

- Her iki sektöründe net çalışma sermayesi, kriz döneminde azalmıştır. Ancak, gıda sektöründeki azalış yüzdesel olarak, mermer sektörüne oranla daha sert olmuştur. Bu durum, gıda sektörü net çalışma sermayesinin krizden daha çok etkilendiğini göstermektedir.¹³

¹³ Bu sonuç daha büyük ölçekte yapılan çalışmaların sonuçları ile de uyumludur. Gıda sektörü Ocak 2000 ve Şubat 2001 finansal krizinden oransal olarak en çok etkilenen sektörlerin başında gelmektedir. Bkz. Can, a.g.t., s.95.

- Her iki sektörün aktif toplamları, kriz döneminde düşmüştür (EK 1 – EK 3). Küçülen ülke ekonomisinin izleri, her iki sektörde de görülmektedir.

- İncelenen iki sektörden 1997-2002 yılları arasında, gıda sektörünün toplamda 3 yıl kâr, 3 yıl zarar ettiği görülürken, mermer sektörünün 1997 yılı hariç diğer yıllarda kâr ettiği görülmektedir (EK 2 – EK 4).

- Gıda sektörünün satışlarının çok büyük miktarı yurt içi satışlar olarak karşımıza çıkarken, ihracatı pek fazla yoktur. Ancak mermer sektörü ise, 1997 yılından başlayarak yurt dışı satışlarının payını artırmıştır (EK 1 – EK 3). Özellikle, mermer işletmeleri, 2001 yılında yurtiçi satış miktarı kadar, yurtdışı satış gerçekleştirmiştir. Bu durumda, kriz dönemini mermer sektörünün gıda sektörüne oranla daha az hasarla geçirdiği söylenebilir.

- Her iki sektör de, sipariş üzerine üretime geçerek, stoklarını azaltarak, ihracata yönelerek kriz dönemini en az hasarla geçirmeye çalışmıştır.

Görülmektedir ki, Afyonkarahisar’da faaliyet gösteren mermer ve gıda işletmeleri Ocak 2000 ve Şubat 2001 finansal krizlerinden olumsuz etkilenmiştir. Finansal krizin etkileri hala her iki sektörde de görülmektedir. Araştırma kapsamına alınan mermer ve gıda işletmelerinin çoğunun KOBİ niteliğinde olmasından dolayı, bundan sonra yaşanabilecek krizlerde de aynı sıkıntılarla karşılaşacakları söylenebilir.

KAYNAKÇA

Afyon Valiliği Sanayi Ticaret İl Müdürlüğü, 2003, 2002 Yılı Afyon İli Ekonomik ve Ticaret Durum Hakkında Rapor.

AKGÜÇ, Öztin. *Mali Tablolar Analizi*, 9.b., Muhasebe Enstitüsü Yayını, No:51, İstanbul: 1995.

AKSOY, Ahmet. *İşletme Sermayesi Yönetimi*. 2.b., Ankara: 1993.

- ATSO (Afyon Ticaret ve Sanayi Odası), 2003, Afyon İli Sorunları ve Çözüm Önerileri, Afyon (yayınlanmamış).
- CAN İsmail, *Finansal Kriz Dönemlerinde Çalışma Sermayesi Yönetiminin İşletmelerin Finansal Performansları Üzerindeki Etkileri "İMKB'de İşlem Gören Şirketler Örneği"*, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kırıkkale: 2003.
- DAVIS, E. P. *Debt, Financial Fragility and Systemic Risk*, 2.b., Oxford University Press, 1997.
- ERTUNA, Özer. "Türkiye'nin Yaşadığı Krizler ve Çözüm Arayışları", *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, Temmuz 2001, s.6-16.
- İSO, *Ekonomik Durum Tespiti Anket Çalışmaları Sonuçları*, Mayıs 2000.
- FAZZARI, S.M. ve B.C. PETERSON. "Working Capital and Fixed Investment: New Evidence on Financing Constraints", *Journal of Economics*, Vol:24, 1993, s.328-342.
- KARACAN, Ali İhsan. *Bankacılık ve Kriz*, 3.b., Creative Yayıncılık, 2000.
- SCHERR, Frederick C. *Modern Working Capital Management*, Printice-Hall, New Jersey: 1989.
- VAN HORNE, James C. *Financial Management and Policy*, 10.b., Prentice Hall, Englewood Cliffs, New Jersey: 1995.
- SHARMA, S. "The Challenge of Predicting Economic Crisis", *Finance & Development*, Vol:36, June 1999, s.41.

EK 1. Mermer İşletmelerinin Yıllara Göre Konsolide Bilançoları

AYRINTILI BİLANÇO (USD)	1997	1998	1999	2000	2001	2002
I. DÖNEN VARLIKLAR	3.148.673	4.517.692	3.905.738	5.825.324	4.056.179	5.726.217
A. Hazır Değerler	421.003	511.151	288.757	96.358	37.361	164.662
B Menkul Kıymetler	0	0	0	0	0	0
C. K. V. Ticari Alacaklar	899.589	1.942.857	1.891.133	2.448.050	2.699.900	3.453.608
D. D. Kısa Vadeli Alacaklar	31.599	86.241	86.641	567.141	60.294	68.027
E. Stoklar	1.564.808	1.822.846	1.468.032	2.425.980	950.585	1.692.547
F. Diğer Dönen Varlıklar	231.675	154.597	171.176	287.794	308.039	347.375
II. DURAN VARLIKLAR	2.573.593	3.379.040	3.090.167	3.483.612	2.421.962	3.642.742
A. U. V. Ticari Alacaklar	1.434	991	1.106	1.343	1.958	2.380
B. D. U. Vadeli Alacaklar	13.229	19.714	7.331	65	30	723
C. Finansal Duran Varlıklar	27.199	378	874	3.689	1.708	1.500
D. Maddi Duran Varlıklar	2.332.986	3.051.464	2.640.270	3.075.786	2.154.293	3.308.032
E. Mad. Olmayan Duran Var.	10.875	6.903	4.022	3.239	1.273	9.873
F. Diğer Duran Varlıklar	121.887	143.429	176.806	208.132	155.121	152.645
G. Gel. Yıl. Ait Gid. ve Tahk.	65.982	156.160	259.759	191.358	107.579	167.589
A K T İ F T O P L A M I	5.722.266	7.896.732	6.995.906	9.308.936	6.478.141	9.368.959

I. K. VADELİ BORÇLAR	3.099.581	4.003.509	3.376.915	4.311.185	2.844.330	5.204.941
A. Finansal Borçlar	1.428.094	1.060.943	556.239	1.313.829	388.606	2.149.455
B. Ticari Borçlar	550.332	1.655.575	1.264.756	1.601.714	947.309	1.360.446
C. Diğer Kısa Vadeli Borçlar	340.897	547.553	554.046	672.697	1.010.690	1.389.816
D. Alman Sipariş Avansları	509.191	432.135	571.828	191.867	101.980	60.881
E. Ödenecek Vergi ve Fonlar	206.472	183.356	275.073	353.664	230.147	147.363
F. Borç ve Gider Karşılıkları	64.596	123.946	154.973	177.413	165.598	96.979

II. U. VADELİ BORÇLAR	223.321	518.147	811.461	965.228	443.237	200.571
A. Finansal Borçlar	41.373	329.449	651.563	710.702	323.388	44.296
B. Ticari Borçlar	159.162	144.851	63.957	33.969	7.423	3.680
C. D. Uzun Vadeli Borçlar	22.281	43.599	95.796	220.558	112.425	152.595
E. Borç ve Gider Kar.	505	248	144	0	0	0
III. ÖZSERMAYE	2.399.364	3.375.075	2.807.530	4.032.522	3.190.574	3.963.447
A. Sermaye	1.869.091	1.890.356	1.095.642	1.006.715	980.548	860.844
B. Sermaye Taahhütleri (-)	-428.485	-186.258	-69.106	-59.613	-27.611	-12.120
D. Y. Değ. Değer Artışı	987.815	1.301.396	1.247.175	1.727.389	1.393.732	1.994.720
E. Yedekler	29.062	70.415	47.980	48.961	113.055	206.720
F. Geçmiş Yıl Karları	62.459	72.728	80.462	740.423	190.259	739.573
G. Dönem Net Karı (Zararı)	-10.072	501.961	573.826	879.411	725.543	410.869
H. Geçmiş Yıl Zararları	-110.507	-275.523	-168.450	-310.765	-184.950	-237.159
PASİF TOPLAMI	5.722.266	7.896.732	6.995.906	9.308.936	6.478.141	9.368.959

EK 2. Mermer İşletmelerinin Yıllara Göre Konsolide Gelir Tabloları

	1997	1998	1999	2000	2001	2002
A-BRÜT SATIŞLAR	5.679.829	7.525.690	7.688.926	10.820.921	10.599.346	13.187.394
1- Yurtiçi Satışlar	4.185.366	5.306.131	4.913.978	5.434.743	5.236.211	7.918.020
2- Yurtdışı Satışlar	1.452.117	2.115.931	2.685.658	5.268.647	5.300.252	5.197.565
3- Diğer Satışlar	42.346	103.628	89.289	117.531	62.884	71.809
B-SATIŞ İNDİRİMLER	8.228	17.249	53.842	50.904	30.781	22.725
1- Satıştan İadeler (-)	4.121	12.964	59	50.588	27.433	452
2- Satış İskontoları (-)	4.107	4.285	53.783	316	3.146	22.274
3- Diğer İndirimler (-)	0	0	0	0	202	0
C-NET SATIŞLAR	5.671.601	7.508.441	7.635.084	10.770.017	10.568.566	13.164.669
D-SATIŞLARIN MALİYETİ (-)	4.285.089	5.233.965	5.105.346	7.367.095	6.896.290	9.197.396
BRÜT SATIŞ KARI VEYA ZAR.	1.386.512	2.274.476	2.529.738	3.402.922	3.672.275	3.967.273
E-FAALİYET GİDERLERİ (-)	871.602	1.127.202	1.162.782	1.982.389	1.586.142	2.416.262
FAALİYET. KARI VEYA ZAR.	514.910	1.147.274	1.366.956	1.420.533	2.086.134	1.551.011
F-DİĞER FAAL. GELİR VE KAR.	75.965	33.384	30.110	331.905	263.144	226.089
G-DİĞ.FAAL. GİD. VE ZAR. (-)	62.872	7.808	3.621	62.579	147.699	226.076
H- FINANSMAN GİDERLERİ (-)	493.152	581.948	657.043	522.353	1.178.978	1.039.119
1- Kısa Vad. Borçlanma Giderleri	489.126	581.948	657.043	473.574	887.946	1.036.198
2- Uzun Vad. Borçlanma Gider.	4.026	0	0	48.780	291.032	2.921
OLAĞAN KAR VEYA ZARAR	34.852	590.902	736.403	1.167.506	1.022.601	511.904
I- O. DIŞI GELİR. VE KARLAR	71.032	54.432	28.226	35.649	25.316	31.700
J- O. DIŞI GİDER VE ZARAR.	50.419	7.137	11.918	22.650	8.679	11.413
DÖNEM KARI VEYA ZARARI	55.464	638.197	752.711	1.180.505	1.039.238	532.192
K- YASAL YÜK. KARŞ (-)	65.536	136.236	178.885	301.094	313.695	121.323
D. NET KARI VEYA ZARARI	-10.072	501.961	573.826	879.411	725.543	410.869

EK 3. Gıda İşletmelerinin Yıllara Göre Konsolide Bilançoları

AYRINTILI BİLANÇO (USD)	1997	1998	1999	2000	2001	2002
I. DÖNEN VARLIKLAR	10.250.823	8.359.158	11.410.271	11.932.032	7.515.413	6.727.961
A. Hazır Değerler	251.505	479.704	357.104	310.370	315.064	386.943
B Menkul Kıymetler	1.213	794	460	373	0	0
C. K. V. Ticari Alacaklar	3.387.882	4.104.623	2.892.707	3.545.363	2.744.598	1.887.338
D. D. Kısa Vadeli Alacaklar	73.676	98.994	24.154	47.183	14.887	69
E. Stoklar	6.343.214	3.536.917	7.958.634	7.394.463	3.937.994	3.979.180
F. Diğer Dönen Varlıklar	193.333	138.125	177.212	634.280	502.870	474.432
II. DURAN VARLIKLAR	3.111.914	3.319.553	2.794.746	4.451.654	5.640.467	4.911.805
A. U. V. Ticari Alacaklar	1.148	808	561	1.057	490	2.411
B. D. U. Vadeli Alacaklar	5.424	3.017	1.748	1.416	656	576
C. Finansal Duran Varlıklar	0	0	3.680	1.490	0	0
D. Maddi Duran Varlıklar	3.028.974	3.258.021	2.531.846	3.604.156	5.243.639	4.761.791
E. Mad. Olmayan Duran Var.	167	94	46	37	17	15
F. Diğer Duran Varlıklar	53.890	19.685	10.207	7.639	12.359	119.759
G. Gel. Yıl. Ait Gid. ve Tahk.	22.311	37.929	246.658	835.858	383.307	27.253
A K T İ F T O P L A M I	13.362.737	11.678.711	14.205.018	16.383.685	13.155.881	11.639.766

I. K. VADELİ BORÇLAR	8.414.325	7.151.173	9.583.574	10.979.771	7.397.216	4.928.520
A. Finansal Borçlar	3.648.931	2.448.450	2.018.172	3.865.082	3.847.682	2.785.076
B. Ticari Borçlar	3.238.913	3.736.748	6.593.554	6.325.011	2.677.767	915.243
C. Diğer Kısa Vadeli Borçlar	1.206.118	666.766	798.756	567.637	691.157	1.081.736
D. Alınan Sipariş Avansları	88.923	49.213	15.876	28.001	77.967	11.084
E. Ödenecek Vergi ve Fonlar	91.316	146.127	133.713	153.559	73.138	109.789
F. Borç ve Gider Karşılıkları	140.123	103.868	23.503	40.482	29.504	25.593

II. U. VADELİ BORÇLAR	427.160	700.762	762.296	1.615.582	3.697.912	3.323.457
A. Finansal Borçlar	121.212	545.984	508.823	1.103.802	3.312.037	2.414.393
B. Ticari Borçlar	0	0	0	0	0	0
C. D. Uzun Vadeli Borçlar	298.474	150.522	251.365	510.342	385.300	908.805
E. Borç ve Gider Kar.	7.474	4.255	2.108	1.438	574	259
III. ÖZSERMAYE	4.521.253	3.826.776	3.859.147	3.788.332	2.060.753	3.387.789
A. Sermaye	3.289.939	4.680.655	3.264.847	3.702.716	2.543.350	4.408.454
B. Sermaye Taahhütleri (-)	-92.573	-345.319	0	-500.821	-536.377	0
D. Y. Değ. Değer Artışı	299.490	784.307	514.680	702.658	515.057	645.179
E. Yedekler	907.916	316.359	195.103	165.988	82.697	104.925
F. Geçmiş Yıl Karları	50.961	137.582	75.965	57.353	36.366	74.459
G. Dönem Net Karı (Zararı)	622.313	157.428	307.724	438.176	117.412	184.923
H. Geçmiş Yıl Zararları	-288.349	-1.719.540	-43.527	-10.089	-492.333	-1.422.566
PASİF TOPLAMI	13.362.737	11.678.711	14.205.018	16.383.685	13.155.881	11.639.766

EK 4. Gıda İşletmelerinin Yıllara Göre Konsolide Gelir Tabloları

	1997	1998	1999	2000	2001	2002
A-BRÜT SATIŞLAR	23.001.039	26.827.087	22.201.717	37.082.240	24.933.668	28.989.145
1- Yurtiçi Satışlar	22.378.173	26.090.015	21.449.434	35.205.732	23.990.282	27.951.640
2- Yurtdışı Satışlar	536.607	687.302	714.179	1.819.245	905.085	992.801
3- Diğer Satışlar	86.259	49.770	38.104	57.264	38.300	44.704
B-SATIŞ. İNDİRİMLER	62.196	185.891	155.912	285.356	315.504	458.503
1- Satıştan İadeler (-)	57.869	168.523	146.115	227.035	252.760	359.758
2- Satış İskontoları (-)	4.327	17.368	9.797	58.320	41.149	98.745
3- Diğer İndirimler (-)	0	0	0	0	21.595	0
C-NET SATIŞLAR	22.938.843	26.641.195	22.045.805	36.796.885	24.618.164	28.530.642
D-SATIŞ. MALİYETİ (-)	19.651.501	24.777.942	20.016.053	32.679.053	20.232.499	19.651.501
BRÜT SAT. KARI - ZAR.	3.287.343	1.863.254	2.029.752	4.117.832	4.385.665	3.007.983
E-FAALİYET GİDERLERİ (-)	1.846.923	2.180.171	1.760.654	2.492.065	1.662.014	2.291.491
FAALİYET KARI - ZAR.	1.440.420	-316.917	269.098	1.625.767	2.723.652	716.492
F-DİĞ. F. GEL. VE KAR.	38.572	379.521	575.907	514.759	773.751	38.572
G-DİĞ. F. GİD. VE ZAR. (-)	56.436	33.067	34.955	69.742	52.790	57.493
H- FİNANSMAN GİD. (-)	781.772	1.556.999	1.294.811	1.610.236	3.790.898	2.000.477
1- Kısa Vad. Borçlanma Gid.	704.556	1.556.999	1.214.967	1.382.655	313.643	1.505.935
2- Uzun Vad. Borçlanma Gid.	77.215	0	79.844	227.581	41.445	494.542
OLAĞAN KAR VEYA ZAR.	640.783	-1.527.462	-484.761	460.548	-346.285	-819.512
I- O. DIŞI GELİR. VE KAR.	494.307	337.188	821.395	45.509	91.283	337.031
J- O. DIŞI GİDER VE ZAR.	643.184	252.225	16.664	27.218	78.428	698.177
DÖNEM KARI VEYA ZAR.	491.906	-1.442.499	319.971	478.839	-333.430	-1.180.657
K- YASAL YÜK. KARŞ (-)	157.942	119.613	55.774	50.752	41.491	56.986
D. NET KARI VEYA ZAR.	333.964	-1.562.112	264.197	428.087	-374.922	-1.237.643